

TOMÁŠ MARVAN:**Otázka významu. Cesty analytickej filozofie jazyka**

Praha: Togga, edícia Scholia 2010, 202 s.

Mladý český filozof Tomáš Marvan, ktorý publikoval viacero vedeckých štúdií z analytickej filozofie a spolu s Jurajom Hvoreckým editoval výborný a užitočný slovník *Základní pojmy filozofie jazyka a mysli* (Nymburk: O.P.S. 2007), nedávno vydal svoju knižnú prvotinu s názvom *Otázka významu*. Mapuje v nej najvýznamnejšie etapy, ktorými filozofia jazyka prešla za viac ako sto rokov. Nejde však o typickú publikáciu o dejinách filozofie, o čom na jednej strane svedčí skutočnosť, že výklad jednotlivých etáp autor neusporiadal chronologicky, a na druhej strane fakt, že Marvana zaujímajú skôr niektoré z prominentných čiastkových problémov, nie komplexný pohľad na filozofické názory najvýznamnejších predstaviteľov filozofie jazyka. Ako píše autor v predslove, kniha vznikla na základe prednášok na Karlovej univerzite. Zdá sa, že išlo o veľmi vydarený kurz, ktorý študentom predstavil základy filozofie jazyka jednoduchým, no v žiadnom prípade nie zjednodušujúcim spôsobom.

Kniha je rozčlenená do desiatich kapitol, v ktorých sa strieda riešenie parciálnejších problémov s problémami o povahe jazyka ako takého. Privítal by som však, keby autor lepšie vysvetlil štruktúru knihy. Čitateľ síce môže v niektorých prípadoch tušiť, prečo sa jednotlivé kapitoly ocitli na tom mieste v knihe, kde sa napokon ocitli, no niekedy to nie je podľa mňa transparentné. Prvé tri kapitoly sa dajú chápať tak, že predstavujú určitú ucelenú diskusiu o povahe významu ako objektu určitého druhu. Ostatné kapitoly viac či menej kriticky reflektujú takéto chápanie významu a navrhujú rôzne ďalšie spôsoby uchopenia teoretického významu. Zostáva však pre mňa záhadou, prečo sú kapitoly 4 – 10 zoradené práve takto. Nevidím napríklad dôvod, prečo sa Davidsonova filozofia vysvetľuje pred Quinovou filozofiou, resp. prečo sa najprv vysvetľuje Griceova intencionálna sémantika a až potom filozofia prirodzeného jazyka vo všeobecnosti.

V predslove Marvan formuluje zaujímavý rozdiel medzi čistou a aplikovanou filozofiou jazyka. Skúmanie jazyka v rámci aplikovanej filozofie jazyka „figuruje v rámci zkoumání nějakého specifického problému... nebo při pokusech o demaskování nějakého filosofického problému jako pseudoproblému“, kým čistá filozofia jazyka „odhlíží od využitelnosti výsledků tohoto zkoumání pro tradičtější filosofické obory“ (s. 9 – 10). Na základe tohto vymedzenia oboch druhov filozofie jazyka si dovoľím súdiť, že podľa Marvana filozofia jazyka zrejme predstavuje (aspoň z určitého hľadiska, pravdepodobne metodologického) základnú filozofickú disciplínu, ktorá nachádza svoje využitie aj v iných oblastiach filozofie. Ostatné filozofické disciplíny môžu výsledky filozofie jazyka využiť pri riešení svojich problémov. Ak je to naozaj tak, rád sa k tomuto názoru pripájam. Predmetom záujmu filozofie jazyka je jazyk, médium, v ktorom formulujeme všetky svoje

výpovede, filozofické aj nefilozofické. Analýza jazyka, ktorá je v kompetencii filozofie jazyka, má teda svoje uplatnenie naprieč všetkými filozofickými disciplínami. Zároveň však dodávam, že nie vždy je možné zaviesť ostrú hranicu medzi čistou a aplikovanou filozofiou jazyka a že ide o prístupy, ktoré sa do značnej miery môžu prelínať. Veď napríklad sémantickú analýzu výrazov ako „vedieť“ a „veriť“, ktorá je v kompetencii čistej filozofie jazyka, možno zároveň chápať ako riešenie špeciálnejšej epistemologickej problematiky. Niečo podobné sa dá nájsť aj v ostatných prípadoch. V každom prípade však autor konštatuje, že v knihe ho zaujíma čistá filozofia jazyka a že sa nebude zaoberať aplikáciou jej výsledkov v ďalších oblastiach.

Pozrime sa trochu podrobnejšie na obsah jednotlivých kapitol. V prvej kapitole sa vysvetľuje Fregeho koncepcia zmyslu a denotátu výrazov. Marvan sa kvôli jednoduchosti zameriava vo svojom výklade na singulárne termíny, no samo vymedzenie kategórie singulárnych termínov sa mi nezdá uspokojivé. Marvan píše, že singulárne termíny „označujú pouze jeden objekt“ (s. 13 – 14). To podľa mňa nestačí, lebo prakticky všetky objekty, ktoré niečo označujú, označujú jeden objekt. Všeobecné výrazy môžeme chápať tak, že označujú nejaké všeobecniny alebo množiny objektov či funkcie určitých druhov, ale každá z týchto entít je jedným objektom, takže aj všeobecné výrazy by *de facto* mali byť singulárne. V každom prípade toto vymedzenie nemá vecný vplyv na výklad Fregeho doktríny. Marvanov opis je prístupný a ľahko pochopiteľný. Fregeho koncepciu vysvetľuje na pozadí nedostatkov toho, čo nazýva „referenčná teória významu“: Významom je podľa nej to, čo výraz označuje/denotuje; ide teda o jednoúrovňovú sémantiku na rozdiel od Fregeho dvojúrovňovej sémantiky. Marvan sa ďalej zaoberá problematikou povahy zmyslu výrazu, výklad čiastočne rozširuje aj na tzv. pojmové slová, a napokon poukazuje na niektoré nejasnosti Fregeho koncepcie.

V Marvanovom výklade sa nachádza zopár drobných nepresností, ktoré sú nepochybne dôsledkom pedagogicky nevyhnutného zjednodušovania. Po prvé, konštatuje, že jedna pasáž zo state *O zmysle a denotáte* je „jedínym vodítkem ohledně Fregeovy koncepcie smyslu singulárních výrazů“ (s. 18). Poznávam, že ďalšie, dokonca obsiahlejšie pasáže na túto tému sa nachádzajú v stati *Myšlienka*, ale aj vo viacerých prácach, ktoré vyšli až z pozostalosti. Po druhé, na s. 21 tvrdí, že v prípade viet s indexickými výrazmi sa „může měnit to, jaká myšlenka se s určitou větou pojí“. To nie je pravda. Vo Fregeho koncepcii je podstatné to, že ten istý výraz nemôže vyjadrovať rôzne zmysly (ani mať rôzne denotáty). Ak sa zdá, že výraz môže mať rôzne zmysly, jednoducho to nie je *ten istý* výraz. Ak veta obsahuje indexický výraz, nevyjadruje *žiadnu* myšlienku; myšlienku vyjadrí veta relativizovaná vzhľadom na kontextové okolnosti použitia. V striktnom zmysle však platí, že keď sa relevantné kontextové parametre zmenia, pôjde o inú vetu, teda o iný prostriedok vyjadrenia inej myšlienky. Po tretie, paragraf 1 na s. 26 – 27, v ktorom sa Marvan zaoberá výhradami proti Fregeho koncepcii, nie je podľa mňa príliš jasný. Naznačuje sa v ňom, že Frege stotožňoval zmysel vlastných mien s deskripciami. To však Frege nikde netvrdí (ani len implicitne nenaznačuje), a to ani v pasáži zo state *O zmysle a denotáte*, ktorú Marvan cituje na strane 18 a na ktorú sa na tomto mieste odvoláva. Frege tu konštatuje, že zmyslom mena „Aristoteles“ môže napríklad byť žiak

Platóna a učiteľ Alexandra Veľkého; netvrdí, že jeho zmyslom je „žiak Platóna a učiteľ Alexandra Veľkého“. Rozdiel je v úvodzovkách, ktoré vo Fregeho texte nie sú. Marvano-va argumentácia v tomto bode mi teda pripomína stratégiu vykopávania otvorených dverí. Napokon si dovoľím jednu doplňujúcu poznámku. Hoci výklad referenčnej teórie na začiatku kapitoly sa nesie vo Fregeho duchu a Marvan poukazuje na prípady, ktoré nedoká-že na rozdiel od koncepcie, ktorá odlišuje zmysel od denotátu, objasniť, v súčasnosti sú verzie referenčnej teórie prepracované natoľko, že štandardná fregeovská protiargumen-tácia sa na ne nedá aplikovať. Dokážu si napríklad poradiť so skutočnosťou, že niektoré výroky o identite sú informatívne (a niektoré informatívne nie sú), dokážu aj zdôvodniť nahradenie koreferujúcich termínov v kontextoch propozičných postojov atď.

Druhá kapitola sa venuje Russellovej teórii deskripcií. Hoci ide na pohľad o kom-plikovanú koncepciu, Marvanovi sa ju podarilo vysvetliť opäť elegantne a jednoducho. Zároveň poukazuje, ako sa pomocou tejto teórie deskripcií dajú riešiť niektoré problémy referenčnej teórie významu, ukazuje, ako vysvetliť význam bežných vlastných mien, a napokon naznačuje hlavnú líniu v búrlivej diskusii, ktorá sa okolo Russellovej teórie deskripcií vedie v posledných zhruba šesťdesiatich rokoch. Ide o informačne bohatú kapi-tolu, ku ktorej nemám zásadnejšie pripomienky, len jednu malú korekciu, jedno doplnenie a jednu výhradu. Vo formálnom zápise na s. 35 by malo namiesto druhého výskytu „PVBx“ byť „PVBy“. Výklad na s. 36, kde Marvan hovorí o russellovskom zápise vety „Petr věří, že autor *Jména růže* je Ital“, by bolo v záujme korektnosti vhodné doplniť aj druhé russel-lovské čítanie, v ktorom má deskripcia dosah dlhší ako postojové sloveso. Napokon na s. 38 Marvan konštatuje, že „jediné výrazy, které skutečně přímo označují své referenty, jsou nakonec podle Russella jen slova ‚toto‘ či ‚tamto‘, aplikována na naše momentálně přítomná smyslová data“. To však podľa mňa Russell netvrdí. Výrazy „toto“ a „tamto“ uvádza ako *příklady* pravých vlastných mien. Nič nám však nebráni zaviesť ľubovoľné pravé vlastné mená, jediným obmedzením je to, že musia označovať zmyslové údaje.

V tretej kapitole sa autor zaoberá niektorými reprezentatívnymi teóriami vlastných mien. Po zhrnutí deskripčnej teórie vo Fregeho a Russellovej podobe sa Marvan stručne venuje Searlovej zväzkovo-deskripčnej verzii. Jadro kapitoly však predstavuje Kripkeho kritika deskripčných teórií vlastných mien a jeho alternatívna kauzálna teória. Autor vy-svetľuje Kripkeho tézu, že vlastné mená sú rigidné designátory. V závere kapitoly Marvan ešte rozvíja úvahy o výrazoch pre prirodzené druhy, na ktoré Kripke (a po ňom Putnam a ďalší) chcel rozšíriť svoju kauzálnu teóriu. Poznámam, že v rozsiahlej diskusii okolo rigidnej designácie, ktorá sa odohráva už niekoľko desiatok rokov, vzniklo množ-stvo nedorozumení a jedno z nich sa nebadane dostalo aj do Marvanovho výkladu. Chyb-ne parafrázuje Kripkeho chápanie vlastných mien ako rigidných designátorov v tom zmysle, že „vlastní jméno označuje ve všech možných světech stále jedno a totéž indivi-duum – rozumí se ve všech možných světech, v nichž dané individuum existuje“ (s. 54). Kripke však tvrdí, že mená sú rigidné designátory, lebo vo všetkých svetoch (bez výnim-ky) označujú to isté individuum, teda aj v tých svetoch, v ktorých toto individuum neexis-tuje (ako to dokazuje aj diskusia o mene „Hitler“ v *Pomenovaní a nevyhnutnosti* či definí-cie v stati *Identita a nevyhnutnosť*). Nejde teda o silné rigidné designátory, o ktorých

Marvan hovorí v pripojenej poznámke pod čiarou, ale o rigidné designátory *de iure* (ktoré zase Kripke zavádza v poslednej poznámke pod čiarou v predslove k *Pomenovaniu a nevyhnutnosti*).

Pri ďalších kapitolách sa pristavím stručnejšie. Štvrtá a piata kapitola sa venujú Davidsonovmu programu. V prvej z nich sa predstavuje Davidsonov návrh teórie významu, podľa ktorej sa Tarského sémantická teória pravdy dá transformovať na teóriu významu. Davidson sa tak podľa Marvana vyhýba „představě významů jako nějakých objektů, které jsou smysluplným větám přiřazovány“ (s. 67), ktorú rešpektujú fregeovské teórie významu. Davidson navrhuje, aby sme známe T vety, ktoré Tarski považuje za špecifikácie pravdivostných podmienok pre jednotlivé vety objektového jazyka, jednoducho považovali za špecifikácie významov viet prirodzeného jazyka. V druhej davidsonovskej kapitole sa Marvan zaoberá ideou radikálnej interpretácie, ktorou sa Davidson pokúša riešiť nasledujúci problém: „Davidson nemůže... předpokládat znalost významu vět objektového jazyka, jinak by se celý jeho projekt teorie významu stal kruhový. Jakým způsobem ale potom máme sémantickou teorii pro daný jazyk zkonstruovat, když jsou jeho výrazy pro nás zatím jen nesrozumitelné zvuky bez významu?“ (s. 81) Výklad princípov, ktoré radikálny interpretátor uplatňuje pri interpretácii hovorcových výpovedí, neurčitost' interpretácie a aj pojmy východiskovej a predbežnej teórie sa Marvanovi podarilo vysvetliť veľmi dobre. Obidve davidsonovské kapitoly patria podľa mňa medzi najvydarenejšie v celej knihe.

Problematika povahy významov jazykových výrazov sa analyzuje aj v ďalších dvoch kapitolách, v ktorých Marvan predstavuje ďalšie dva sémantické programy: Griceovu intencionálnu sémantiku (s. 101 – 116) a Sellarov a Brandomov inferencialistický projekt (s. 117 – 132). Grice sa vo svojom projekte pokúsil explikovať pojem významu prostredníctvom niektorých psychologických pojmov, kým Sellars s Brandomom zase prostredníctvom inferencií. Ide o ambiciózne a komplikované koncepcie a Marvan podáva – opäť veľmi zrozumiteľne – vysvetlenie základnej idey a hlavnej argumentačnej línie.

Ďalšie dve kapitoly sa týkajú niektorých aspektov filozofie jazyka W. V. O. Quina. V prvej z nich autor sumarizuje Quinovu argumentáciu proti rozlišovaniu výrokov na syntetické a analytické. Marvan v zásade podáva Quinovu argumentáciu zo širšej filozofickej perspektívy ako kritiku určitej koncepcie významu, ktorá vychádza najmä z Carnapovho prístupu. K tomuto výkladu mám jednu drobnú výhradu: Na s. 134 sa všeobecne kvantifikovaný výrok „Všetci neženatí muži sú neženatí muži“ prepisuje ako bikondicionál $(\forall x)(Px \leftrightarrow Px)$, no na iných miestach (napríklad na s. 140) sa analogické všeobecne kvantifikované výroky (napríklad „Všetky havrany sú čierne“) prepisujú len ako jednoduchý kondicionál formy $(\forall x)(Px \rightarrow Qx)$. Čo Marvana viedlo k takémuto dvojakému zaobchádzaniu? To v texte nevysvetľuje. V ďalšej kapitole (s. 149 – 163) Marvan prechádza k známym Quinovým myšlienkovým experimentom, ktoré poukazujú na tzv. neurčitost' prekladu a nevymedziteľnosť referencie. Aj pomocou nich sa má deštruovať predstava o význame ako niečom, čo možno jednoznačne špecifikovať. Ide o veľmi vydarenú kapitolu, v ktorej sa fakticky ukazuje, že neexistujú jasné kritériá prijatia jednej teórie významu na úkor inej teórie, keďže máme k dispozícii len určité dáta o správaní členov jazykového spoločen-

stva, ktoré sa však dajú interpretovať tak, že im naraz vyhovujú viaceré teórie významu.

Posledná, desiata kapitola (s. 165 – 180) sa venuje tzv. filozofii prirodzeného jazyka, ktorá sa etablovala v polovici dvadsiateho storočia v Oxforde a odtiaľ sa rozšírila na iné miesta v anglosaskom svete. Z množstva známych koncepcií z tohto prúdu Marvan vyberá dve: Austinovu a Searlovu teóriu rečových aktov, ktoré stručne načrtáva a aj vzájomne porovnáva. Kapitola končí úvahou o perspektívach rozlišovania sémantiky a pragmatiky, pričom Marvan sa podľa všetkého prikláňa na stranu skeptikov, ktorí sú motivovaní práve oxfordskou filozofiou prirodzeného jazyka. Na margo tejto kapitoly si dovoľím jednu poznámku: Na jej začiatku Marvan charakterizuje filozofiu prirodzeného jazyka takto: Jej predstavitelia „se shodnú na tom, že detailní zkoumání běžného jazykového úzu může sloužit jako nanejvýš vhodný předstupeň k řešení filosofických problémů, případně jako nástroj jejich odstranění“ (s. 165). Je však evidentné, že to je príliš všeobecné vymedzenie, ktoré sa neaplikuje len na filozofiu prirodzeného jazyka, ale podobné vyjadrenia možno nájsť aj u Russella či predstaviteľov Viedenského krúžku atď.

Na záver si dovoľím povedať, že napriek niektorým drobným výhradám sa Marvanovi podarilo napísať výbornú knihu. Zaoberá sa reprezentatívnymi postavami a problémami analytickej filozofie jazyka, ponúka prístupný výklad hlavných koncepcií a argumentov, vďaka čomu si jeho kniha nepochybne nájde svoje miesto medzi základnou literatúrou pri výučbe analytickej filozofie na vysokých školách.

Marián Zouhar

---

doc. Mgr. Marián Zouhar, PhD.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: marian.zouhar@gmail.com

OTAKAR A. FUNDA:

Když se rákos chvěje nad hladinou

Praha: Karolinum 2009, 242 s.

Otakar A. Funda, profesor filozofie a religionistiky na Karlovej univerzite, je autorom viacerých monografických prác (uvediem aspoň knižku *Thomas Garrigue Masaryk – sein philosophisches, religiöses und politisches Denken*, ktorá vyšla v prestížnom vydavateľstve Peter Lang v r. 1978, či knihy *Víra bez náboženství* (1994), *Znavená Evropa umírá* (2000) alebo *Mezi vírou a racionalitou* (2003), a najmä *Ježíš a mýtus o Kristu* (2007). Pôvodne vyštudoval protestantskú teológiu v Prahe a Bazileji, neskôr sa začal venovať